

Ян Яцек Бруський
(Ягеллонський університет, Краків),
Оля Гнатюк
(Варшавський університет, Національний університет
«Києво-Могилянська академія»),
Маріуш Коженювський
(Університет Марії Кюрі-Склодовської, Люблін)
Jan Jacek Bruski
(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie),
Ola Hnatiuk
(Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Narodowy
"Akademia Kijowsko-Mohylańska"),
Mariusz Korzeniowski
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

**«Українська революція стала явищем окремим
від революції російської».**

Меморіал Романа Кноля від 1(14) грудня 1917 р.

**"Rewolucja ukraińska przybrała charakter od
rewolucji rosyjskiej odrębny".**

Memoriał Romana Knolla z 1(14) grudnia 1917 r.

Документ, пропонований увазі читача підготував чільний діяч Польського демократичного централу на Русі (ПДЦ), киянин Роман Кноль (Roman Knoll, 1888–1946)¹. До Першої світової війни Кноль був студентським діячем польського національного

¹ Про цю постать найбільш широко пише Генрик Бартошевич. Bartoszewicz H. Roman Knoll. Polityk i dyplomata. Warszawa 2018. Див. також Knoll Roman // Polski słownik biograficzny. T. XIII. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1967–1968. S. 130-131.

руху. Після Лютневої революції як активний учасник політичного і громадського життя поляків Кноль взяв участь у першому з'їзді польських організацій, що відбувся у Києві в червні 1917 р. Під час цього з'їзду дійшло до зіткнення представників націонал-демократії та представників демократичного табору, внаслідок чого виник Польський демократичний централ, членом якого став Роман Кноль. Невдовзі ПДЦ довелося відіграти помітну роль в адміністративних структурах Української Народної Республіки. Члени Централу позитивно ставились до українського прагнення до незалежності, тому співпраця з Українською Центральною Радою (УЦР) була природним продовженням їхньої попередньої активності. Українофільство членів Централу спиралося передовсім на антиросійській (антиімперській) настанові.

Роман Кноль аж до пізньої осені 1917 року керував загальною канцелярією в Секретарстві у польських справах та був заступником секретаря, Мечислава Міцкевича. Після проголошення III Універсалу УЦР, коли всі польські середовища Наддніпрянщини опротестували ту його частину, яка стосувалася аграрної політики, Роман Кноль пішов у відставку. Наприкінці листопада він покинув Київ і планував дістатися до Варшави з метою встановити контакти з польськими політичними організаціями. Саме в цей час він опрацював доповідну записку (меморіал), адресовану представникам польської влади у Варшаві. Цей меморіал є найпроникливішим з відомих на сьогодні документів, що віддзеркалює погляди прихильників табору Пiлсудського і, водночас, – аналізом подій на Наддніпрянщині. Роман Кноль наголошує у своїй записці на окремішності української та російської революції. Якщо до російської революції він ставиться вкрай критично, вважаючи її проявом „політики на внутрішнє знищення”, то в українській революції він вбачав конструктивні елементи. Меморіал Кноля засвідчує принципову підтримку польськими демократами українських самостійницьких прагнень. Радикальні соціальні гасла УЦР він вважав лише фасадом, необхідним для успіху політичних домагань. Особливу увагу у документі привертає погляд Кноля, що основною умовою майбутньої

безпеки незалежної Польщі є "поділ бувшої російської держави на окремі національні держави, передовсім на північ та південь, Росію та Україну".

Основною метою меморіалу Кноля було отримання відповіді про наміри уряду Регенційної Ради Польського Королівства щодо Української Народної Республіки та представлення аргументів польських демократичних середовищ, які мали б схилити Раду до співпраці з українцями. Невідомо, чи цей документ потрапив до адресата. Можна сумніватися в тому, що автору вдалося тоді добратися до Варшави. Натомість знаємо, що Роман Кноль аж до кінця квітня перебував у Петрограді, де виконував обов'язки І секретаря представництва Регенційної Ради.

У відродженій Польщі Кноль став одним з найвпливовіших дипломатів. Сферою його компетенцій спочатку були українські справи. Саме він як експерт формулював основи польської політики щодо України, був учасником переговорів, які закінчилися підписанням союзу Пилсудський-Петлюра. Під час Ризької мирної конференції він був генеральним секретарем польської делегації. У 1920-ті роки Роман Кноль разом з Тадеушем Голувком та Тадеушем Шецлем став співорганізатором прометейського руху, який об'єднував діячів антирадянської неросійської еміграції.

Переклад здійснено Олею Гнатюк з польського оригіналу, який зберігається в Державному архіві нових актів (Archiwum Akt Nowych) у Варшаві в Колекції Романа Кноля. Документ не був досі публікований, хоча він згадувався у працях деяких істориків, зокрема Яна Писулінського та Генрика Бартошевича².

Текст перекладу розбито на коротші речення та абзаци згідно з логікою викладу. Всі необхідні смислові доповнення позначено квадратними дужками. Очевидні помилки (описки) виправлено. Непослідовність у написанні великої літери в назвах уніфіковано

² Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wrocław, 2004. S. 53–54; Bartoszewicz H. Roman Knoll. S. 28–29.

(зокрема, застосовано: Польська держава, Польський уряд, Польські демократи як синонім Польського демократичного централу, Українська революція, Українська держава, тощо). Збережено натомість назву, що використовує автор записки – Генеральне секретарство у польських справах, хоч у дійсності йдеться про Генеральне секретарство міжнаціональних справ, у складі якого існувало окреме секретарство у польських справах, яке очолював Товариш Генерального секретаря від поляків.

На аркушах машинопису інформаційної записки Романа Кнолля є численні підкреслення червоним і синім кольором, які в перекладі позначені відповідно: ^a--^a та ^б--^б. Перелік українських соціалістичних партій означено синім олівцем номерами 1–3, чергову, не-соціалістичну партію н-р (самостійників) означено червоним олівцем номером 4. В одному випадку на полях при позначеному червоним олівцем фрагменті поставлено знаки запитання, що в опублікованому тексті передається: ^в--^в. Крім того, в лівому верхньому розі першого аркуша записки дописано червоним олівцем дату “14.XII”. Інші дописки чи позначки відсутні.

Записки про українське питання

Після падіння російського царату серед живих сил російської революції український рух начебто не грав найменшої ролі, не беручи участі в поділі ні центральної, ні місцевої влади, не впливаючи навіть опосередковано на становлення нового порядку на території, на якій проживає український народ. Ця ж територія була ареною подальших подій на такому ж рівні, що й інші місцевості давньої імперії. Українці засновували власні “виконавчі комітети громадських організацій” та “ради робітничих та солдатських депутатів”. Створена невдовзі Українська [Центральна] Рада працювала на окраїнах революції, передовсім присвячуючи увагу організаційній роботі і не виступаючи з публічними заявами. Однак цей стан був недовготривалим. ^бЗі швидкістю, що вражала російських централістів український дух

зростав і вже в травні набрав серйозних масштабів. У червні прийшов момент, коли петербурзький уряд був примушений капітулювати перед Радою, визнаючи створений нею орган – Генеральний секретаріат – своїм представництвом в Україні^б. Опір місцевих російських і єврейських соціалістів та „кадетів”,^а як і обмеження щодо територіальних меж та сфери повноважень, що російський уряд ставив владі Секретаріату, не витримали тиску українського національного руху^а. Після цих двох перших етапів його розвитку: створення Центральної Ради та визнання Генерального Секретаріату російським урядом, настав^б третій етап, тісно пов’язаний з більшовицьким переворотом у Петербурзі, який завершився тріумфальним проголошенням Української [народної] республіки^б. За весь період перевороту керівні українські органи маневрували між двома [російськими] таборами – тим що падав, і тим що народжувався, – міняючи свою позицію іноді й кілька разів протягом дня, і між тим нарощуючи свої сили. ^аУ зручний момент, раніше допомігши “більшовикам” повалити сили, що залишалися вірними Тимчасовому урядові, українські органи взяли владу в свої руки^а. Проголошуючи широкі соціальні реформи, що подеколи суперечили їхнім реальним намірам, українські органи зуміли з допомогою демагогії повернути на свій бік маси і перемогти “більшовиків” на Україні. ^бУкраїнська республіка негайно приступила до опанування державного апарату^б, залишаючи питання федерації з іншими “республіками Росії” ad feliciora tempora [на кращі часи], і лише для desopum [для вигляду] не відмовляючись від участі у всеросійській Конституанті. [Тим часом Центральна рада] ^боголосила вибори до Української Конституанти та висловила за повний суверенітет, як у внутрішніх, так і в зовнішніх справах^б. ^аГенеральний секретаріат став урядом^а. ^бОсвіта, юриспруденція, внутрішні справи, військо, шляхи сполучення, постачання, сільське господарство, промисловість і торгівля перейшли в українські руки^б. ^аФінанси та закордонні справи почали формуватися^а. Висилаючи з України російські війська та стягуючи українські, не допускаючи вивезення з України збіжжя і продуктів хар-

чування, що поставило північ Росії перед загрозою голоду, Українська республіка створює собі матеріальні умови для [успішного] проведення своїх вимог та подолання будь-якого спротиву.

Йдучи в цьому напрямку, ^бУкраїнська революція стала явищем окремим від революції російської^б. Випередивши її спочатку у соціальному значенні, досягла кульмінаційного пункту водночас з “більшовицьким” переворотом, і згодом, коли Росія далі проводила політику на внутрішнє знищення, Україна пішла шляхом конструктивної роботи. На сьогоднішній день, якщо не трапляться непередбачувані повороти, можна вже сказати, що [Україна] і надалі йтиме шляхом організаційного зміцнення та відмови від демагогічних лозунгів задля реального будівництва державних структур. Ймовірно, ^бУкраїна поправішає^б, фактично вона вже поправішала, хоч влада наразі знаходиться в руках соціалістів. У часи правління міщансько-соціалістичної коаліції в Росії, Українська Рада була для російських соціалістів прикладом органу, набагато радикальнішого [у своїй соціальній програмі], позаяк, за винятком її голови, проф. Грушевського, кількох українських націоналістів-революціонерів та представника Польської демократичної централі, весь її склад у числі 50 депутатів був винятково соціалістичним. Натомість ^бмісцевим російським соціалістам у порівнянні з їхніми північними товаришами це менше подобалося^б. Вони у суперечках, що безнастанно між ними та українцями виникали, ^бдокоряли Раді, іноді в гострих словах, у шовінізмі, реакціонізмі та контрреволюційній настанові^б. Секрет у тому, що українці не проявили особливої чутливості щодо іменування; позаяк вже тоді назва “соціаліст” означала вищий моральний та громадський статус, всі українські партії, крім націоналістів-революціонерів (самостійників) назвали себе соціалістичними. В дійсності, тому, ^ахто обізнаний з українськими умовами, цілком ясно, що український народ, оскільки він не індустріалізований та немає традиції російської “общини”, – залишається дуже далеким від соціалізму^а. ^бОднак унаслідок того, що прошарки української інтелігенції дуже вузькі і обмежені до трудової інтелігенції^б, натомість шляхта та заможне

міщанство повністю денационалізоване, [український] народ ^бдуже чутливий до демократично-народних лозунгів^б. З одного боку, роздроблення земельних ділянок, та те, що селяни не мігрують до промислових центрів, з іншого – чужорідність землевласників, спричинюються до того, що аграрне питання (в сенсі парцеляції великої власності) стає питанням соціальним та національним водночас. З огляду на відсутність [політичної] культури та яскравий приклад різких проявів російської революції, народ радий був би вирішити це питання негайно та безоглядно. Саме тому ^апринцип скасування приватної власності для великих землевласників, проголошений у III універсалі, водночас з незалежністю України, був кроком назустріч очікуванню мас та зв'язав їх з українським національним рухом, репрезентованим Радою. Це, в свою чергу вплинуло на те, що подальший розвиток подій був залежним від селянства, яке ідеї соціалізації та націоналізації землі буде рішуче протиставлятися^а. ^бВсупереч соціалістам, селяни вимагатимуть поділу великої земельної власності, і труднощі, які при цьому виникатимуть приведуть до влади сили, які визнають необхідність деякої аграрної реформи, однак без катаклізмів та без шкоди для культури краю та його сільськогосподарського виробництва^б.

Це гороскопи на майбутнє, на той випадок, якщо Україна буде самостійно вирішувати свою долю. ^аНаразі за кермом стоять соціалісти^а, ^бякі поділяються на такі угруповання^б:

1. Соціалісти-федералісти. Це партія, яка поєднає в собі ^азлегка соціалізуючий лібералізм з ідеєю дійсного поєднання України як автономічної одиниці з Росією^а. Ця партія мала серйозний вплив у попередньому періоді розвитку українського руху, коли цей рух начебто був згодний з загальним ходом російської революції, у тому з її тогочасними лагідними та погідними настроями. З плином часу, відсутність державної ідеї, надто слабкий радикалізм та схильність до угоди вирішили, що ця партія стала менш популярною та менш впливає на поточну політику. Її члени, [Олександр] ^бШульгин^б та [Олександр] ^бЛотоцький^б вже подали у відставку з Генерального секретаріату.

2. Соціал-демократи. Це партія, яка не поділяється, на зразок російських соціал-демократів на “мінімалістів” та “максималістів”, ^автратила в ході розвитку Української революції будь-який зв’язок з російськими соціал-демократами^а. З-посеред них слід виділити талановитих і кмітливих політичних діячів, як [Володимира] ^бВинниченка^б і [Бориса] ^бМартоса^б, а також діяча на полі організації національних збройних сил [Симона] ^бПетлюру^б. Після кількомісячної боротьби з українськими есерами, об’єдналися з цією партією навколо III універсалу, що, зокрема в аграрному питанні вони вважали великою поступкою. ^аЦя партія здатна до організаційної роботи; їй притаманний глибокий патріотизм^а.

3. ^бСоціал-революціонери у своїй програмі наближені до російських соціал-революціонерів^б. ^аОднак саме в них найяскравіше національне, навіть націоналістичне забарвлення, а також бурхливий політичний та соціальний темперамент^а. ^бВ зламний момент Української революції вони були наймогутнішою партією^б. Більш помірковані її члени, як [Микола] ^аКовалевський^а, [Михайло] ^бСавченко-Більський^б працюють в Генеральному секретаріаті; натомість вибухова частина, як [Микита] ^аШаповал^а, відіграє роль ферменту, що впливає на маси.

4. Поза соціалістами стоїть партія н-р (самостійників), яка пов’язана з галицькими діячами, а ще більше – з національним рухом, що проявляється останнім часом у війську та в Лівобережній Україні як рух виразно анти-російський. Ця партія, в склад якої входить переважно інтелігенція та дрібні землевласники, ^акозаки з Полтавщини та Чернігівщини^а, дотепер не мала офіційного впливу на розвиток подій. ^бЩойно тепер, після того, як демагогічні гасла вичерпали свою силу впливу, вона висувається на перший план, зокрема, у сфері закордонної політики^б. Її член, ^аСулінський^а став повноваженою особою до мирних переговорів на румунському фронті.

Протягом останнього часу почало кристалізуватися ^аполітичне середовище, яке складається з людей, що лише після

революції перестали бути росіянами^а, на чолі з князем ^бКочубеєм^{б3}, [Павлом] ^бСкоропадським^б та проф. [Володимиром] ^бНауменком^б. В соціальних питаннях консервативна, у політичних питаннях взагалі не висловилась.

Голова Ради проф. [Михайло] ^бГрушевський^б, хоч має високий моральний авторитет, є більше символом, ніж реальною політичною фігурою. Реальний політичний вплив він міг би здобути лише в випадку австрійської інтервенції. З-посеред неукраїнських партій російські соціалісти не відіграють серйозної ролі, вони готові на будь-які поступки. Подібно позбавлена значення ППС [Польська соціалістична партія], як „лівиця”, так і „[революційна] фракція”.

Польський націонал-демократичний табір та консерватисти, російські „кадети” та більшовики ніякої участі в українському русі не беруть. Натомість серйозні впливи мають ^бєврейські партії^б, переважно соціалісти, та ^аПольський демократичний централ^а, який має своє місце в Раді та тримає в своїх руках, через свого члена, ^аМечислава Міцкевича^а, Генеральний секретаріат у польських справах.

Польський політичний союз (незалежники), що працював в Україні у підпіллі, завжди висловлювався у підтримку українського руху. Заснований з його ініціативи після російської революції Демократичний союз з філіями по всій території України висловив свою позицію в своїй програмі та намагався схилити до цього польське суспільство. Врешті-решт, Демократичний централ, що виник за його справою після остаточного розриву з Націонал-демократами під час 3'їзду поляків у Києві в червні цього року, на чолі з п. ^аЕвг[еніушем] Старчевським^а, що об'єднує Демократичний союз з низкою інших угруповань, негайно після створення втілив цю ідеологію в життя та негайно налагодив зв'язок з українським рухом і здобув представництво в ^бЦентральній раді^б, де його представник, п. ^бВалерій Рудниць-

³ Йдеться мабуть про ад'ютанта Павла Скоропадського Василя Кочубея, який однак не походив із князівської лінії роду Кочубеїв.

кий^б, відіграв серйозну роль. Демократичний централ призначив також посадовців у Секретарстві в польських справах.^а Діяльність Польських демократів мала вирішальний вплив на позицію неукраїнських партій та на визнання Секретаріату Російським [тимчасовим] урядом^а. У подальшому розвитку подій Демократичний централ безупинно впливає на різні прояви національного самовизначення України,^б проголошуючи гасло безумовної самостійності, не пов'язаної з Росією ніякими зв'язками як реальну вимогу^б.^а Водночас, Польські демократи вибороли для польського населення в Україні повну національну автономію та втілили її в життя^а.^б Вони ініціювали в Центральній раді боротьбу з анархією та всіляко захищали польські інтереси^б.^а Проголошений в III універсалі принцип скасування великої земельної власності Польський демократичний централ визнав замахом на інтереси польського народу та рішуче опротестував його в Раді. Централ також підписав, спільно з іншими польським угрупованнями та організаціями, протест, підсилений тим, що п. [Валерій] Рудницький та п. [Мечислав] Міцкевич подали у відставку, відповідно з Ради та Генерального секретаріату. Ті обставини примусили український уряд модифікувати свій підхід та дати пояснення, що послабили від'ємне значення Універсалу^а. Зокрема, стверджувалось, що з вирішенням аграрного питання слід стриматись до часу скликання всеукраїнської конституанти, і тому право власності до того часу не може порушуватись, а також, що двори, садиби, сади, як і промислові заклади (млини, цукрові та горілчані заводи) мають залишитися в руках дотеперішніх власників. Демократичний централ трактував подання у відставку своїх представників як форму протесту, не як зміну політичної лінії.^б Саме тому на своє місце в Раді Демократичний централ призначив п. [Юліана] Почентовського, натомість після одностайного відхилення відставки п. [Мечислава] Міцкевича доручив йому і надалі працювати в Секретарстві у польських справах^б. Крім нього, в Генеральному секретарстві у польських справах працює ціла низка демократів,^а з проф. [Станіславом] Каліновським^а,^а п. Зеноном Петкевичем^а,^а п. [Валерієм] Рудниць-

ким та п. Я[ном] Старчевським на чолі^а. Таким чином ^бЦентрал^б і далі керує справою захисту польських інтересів в Україні, ^ба також зберігає реальний вплив на життя Української республіки та її політику^б, підкреслюючи свою позицію, яке натепер можна представити такими постулатами:

1. ^аПольський демократичний централ в Україні визнає повну незалежність Української республіки та принципово протиставляється будь-яким федеративним зв'язкам України та Росії, не маючи на меті впливати на її стосунки з іншими сусідніми потугами та визнає цілком виправданими претензії України на територію Донецького вугільного регіону, де українське населення складає переважну більшість^а.

2. ^бПДЦ вважає будь-які формульовані українською стороною претензії на Холмщину чи її частину недопустимими і такими, що є зазіханням на суверенність Польської держави, і таким спробам, якщо вони матимуть місце, буде безоглядно чинити спротив, беручи до уваги лише можливу моральну та матеріальну опіку над вигнаними з Холмщини українцями, які рішуче притримувалися б національної української позиції^б.

3. ^аПДЦ вважає всі застереження України щодо долі сусідніх територій, що знаходяться у володінні Австро-угорської держави нереальними, протидіє таким спробам, і у випадку схвалення таких – не бере їх до уваги^а.

4. ПДЦ визнає польську власність в Україні національним добром, тому захищатиме його з усією рішучістю, натомість III універсал в тій його частині, яка передбачує скасування власності – не визнає і рішуче проти нього протестує.

5. ПДЦ вимагає для польського населення в Україні якомога ширшої національно-культурної автономії.

6. ПДЦ активно підтримує державну та організаційну діяльність українського народу та всім серцем йому сприяє.

Такими постулатами можна більш-менш визначити теперішнє ставлення до українського питання одиною польської партії, що веде в цій ділянці активну політику. Можна висловити також припущення, що Партія національної роботи, яка має намір

також включитися до української політики, матиме подібну позицію. Християнська демократія, себто католицьке духовенство в Україні, має позицію тотожну з Партією національної роботи, натомість ППС фракція в українській політиці ні в чому від Польського демократичного централу не відрізняється, хіба лише у ставленні до аграрного питання. Отже, крім націонал-демократії та соціал-демократії, які на теперішній момент, зокрема в цій справі, не мають впливу на польський загаль в Україні, позицію польського суспільства можна цим нарисом визначити.

Однак ця спроба зафіксувати політичний момент є лише маленькою частиною матеріалу, що стосується українського питання, [та й то] лише з цього боку кордону. Левову частину цього матеріалу складають перемінні – фізична, економічна, фінансова сила, цілісність [польської спільноти в Україні] та ставлення до неї як з боку Росії, так і України. Цей матеріал, наскільки можливо його отримати, постійно береться до уваги Демократичним централом, натомість немає змоги спиратися на тих даних, які йому недоступні з огляду на воєнний кордон. До них належать передовсім: ^бпогляди та ставлення до цього питання Польської держави^б. ^аДемократичний централ розглядає українське питання не з точки зору місцевих польських інтересів, лише з погляду інтересів польської нації і держави. В разі отримання точки зору Польського уряду Демократичний централ готовий повністю прийняти його погляди на це питання. Позаяк дотепер вони недоступні, польська політика з цього боку кордону змушена була спиратися лише на власні міркування, які потрібно піддати детальному критичному аналізу, перед тим з'ясувавши для себе, чим є по суті для Польської держави українське питання^а.

^аОтже, це питання передовсім внутрішньої політики польської держави на тій території, де українці становитимуть значний відсоток^а.

^бПо-друге, це питання південно-східних кордонів польської держави, принципів, на яких будуть встановлені ці кордони та

зовнішніх сил, які би противилися встановленню Польщею кордонів, які вона вважає слухними^б.

По-третє, це частина польської закордонної політики, яка має на меті таке формування взаємин на схід від кордонів Польщі в безпосередньому сусідстві з нею, які би становили найменшу загрозу для її безпеки, а можливо й навпаки – лежали в її прямому інтересі.

По-четверте нарешті, йдеться про питання та інтереси польського народу на землях давньої Речі Посполитої, де польське населення, що постійно тут проживає складає близько одного мільйона і де в польських руках знаходиться понад два мільйони десятин найбільш врожайної землі, де-не-де високої культури, а також значна частина цукрової промисловості та [розмаїті] капітали.

Щодо першого з цих питань, центр цільової політичної діяльності лежить з того боку кордону, але й з цього боку можливо щось у цьому напрямку зробити. ^бЙдеться передовсім про зменшення польсько-українського антагонізму, про те, щоб спирати взаємини на принципах демократії і взаєморозуміння, а також про те, щоб ці справи взяли у свої руки сили, яким чужий крайній шовінізм і які можуть протилежній стороні гарантувати взаємоповагу та права для національних меншостей у місцевостях з мішаним населенням^б. ^аТому з польського боку повинні її представляти табори, які далекі від протистояння у Східній Галичині, себто табір демократів та угруповань споріднених з ними в ідеологічних питаннях^а.

^бЗгідно з цим, польська демократія в Україні, яка визнає принципи згідного співіснування вільних народів та пошанування для прав меншин, відома своїми симпатіями для українського руху, намагалася висунути на чоло польського суспільства та готова розділити зайняті позиції лише з тими угрупованнями, яких Україна не може запідозрити у бойовому шовінізмі^б.

^аДруге питання, а саме польсько-українських кордонів, також усім своїм тягарем лежить на польській політиці з того боку кордону^а. ^бВ Українській Центральній Раді можна лише, а отже й

слід, впливати на зменшення претензій українців на Східну Галичину та Холмщину^б. Щодо питання Холмщини, то завдяки позиції Польського демократичного Централу холмський з'їзд, що вимагав приєднання Холмщини до України був визнаний реакційним. Було також доказано, що холмський з'їзд є прямим продовженням дій п. Евлогія [Георгієвського; архієпископа Холмського і Люблінського, який відіграв важливу роль при виведенні Холмщини зі складу Королівства Польського в 1912 р.], тож рішення цього з'їзду не були взяті до уваги. Холмське питання залишилося отже відкритим і можна сподіватися, що визнання Польщею прав української меншості на її території може запобігти всім конфліктам з Українською Радою.^б Питання Східної Галичини набагато складніше, і під тим оглядом лише перенесення центру тяжіння українського руху з Галичини на східніші території, та пов'язання його з Києвом як зі столицею може мати деяке значення^б. Вважаючи, що тепер ці питання не повинні роз'ятрюватися, польська демократія у взаєминах з українцями завжди висловлює впевненість, що ^асуперечки щодо кордонів обох держав мають бути вирішені за згодою населення, що проживає на цих територіях^а. ^бВизнання польською демократією претензій України на далекі східні кордони, спрямування уваги України на Дон, здається, лежить в інтересах Польщі^б.

Однак питання польських південно-східних кордонів має розглядатися у площині вищого порядку, себто в межах запитання про те, ^аяка державність, що межує з нею, є для Польщі найбільш бажаною як така, ще чинить менший тиск на кордони^а. У цьому сенсі це питання тісно пов'язане з третім представленим тут питанням, себто з ^бпитанням організації територій давньої Російської імперії^б, і в цьому питанні польська політична діяльність з цього боку кордону має безперечне значення. Тому слід на ній зупинити погляд.

^аНе зважаючи на визнання Росією незалежності Польщі та падіння царату, що спричинився до тимчасового послаблення російського імперіалізму, саме існування Росії в її давніх кордонах, зменшених лише емансипацією Польщі, становило б для

польської державності серйозну небезпеку^a. ^bЗатиснуті поміж могутньою Німеччиною та російським колосом, ми стояли б перед постійною загрозою чергової загибелі. Кожне наше порозуміння з тою чи іншою потугою було б рівнозначне з тим, що віддаємося під її опіку, а отже, попадаємо в залежність^b. ^aНатомість імовірність їхнього порозуміння на нашу згубу повністю обмежувала б розвиток нашої політики^a. Наші кордони, затиснуті з західного боку, були б водночас під тиском зі сходу, і Польська держава могла б виявитися ефемеридною. Перша криза в міжнародній політиці могла б її вщент знищити.

^bСпираючись на ці положення, слід визнати необхідним для [існування] польської державності поділ бувшої російської держави на окремі національні держави, передовсім на північ та південь, Росію та Україну. У випадку повного їх розлучення, та держава, яка могла б стати згодом полем для діяльності антипольської інтриги, змушена була б пам'ятати про іншу, зокрема з огляду на Донбас та Чорне море^b. У випадку, якщо два народи на деякий час будуть сполучені федеративними зв'язками, ці зв'язки будуть обмежувати агресивну політику будь-якої з цих держав. Не визначаючи наперед, котра з держав була б з Польщею у ближчих взаєминах, слід сказати, що в даному випадку ідея національного самовизначення, проведена Польським демократичним централом в Україні лежить в прямих інтересах польської держави^b.

^aТаким самим чином впливає ця політика на питання Східної Галичини. Навіть якщо Україна захотіла б проявити в цьому питанні таку ж рішучість, як та, яку довела Росія, то вона може її підтримати значно меншою силою, при чому Росія лише підтримає перепону, яка буде поставлена українським зазіханням, яка допоможе їй поставити подібну перепону на сході^a.

Переходимо нарешті до четвертого питання, себто захисту прав та інтересів польського населення в Україні. Цей захист може здійснюватися або шляхом порозуміння місцевої польської людності з урядом України, або шляхом тиску, який чинити на Україну ззовні. Використання першого з цих засобів вже

принесло деякі результати: міністерство (Генеральне секретарство) у польських справах має в своїх руках польську освіту, громадську благодійну діяльність та статистику. Генеральне секретарство у польських справах має вирішальний голос у Секретаріаті та всі офіційні документи видаються водночас всіма мовами України, а отже і польською. Національна автономія меншин вже проголошена, вона була опрацьована з нашою активною участю. Щодо предмету особливого нашого зацікавлення, себто аграрного питання, слід сказати, що закон про скасування великої земельної власності був лише демагогічним тактичним кроком, вчиненим з огляду на момент російської революції і що це питання буде вирішене в українському масштабі більш прийнятним для нас чином, ніж це було б можливо в загальноросійському масштабі. Крім того, закону про скасування великої земельної власності польське суспільство не прийняло і свого ставлення до нього, навіть отримавши спізнені пояснення не поміняло, що дозволяє всю цю справу перенести у міжнародну площину та вирішити її під певним зовнішнім тиском.

⁶Ми не знаємо, чи польська держава матиме можливість і вважатиме за потрібне робити заходи заради захисту національного майна, як культурного так і матеріального, що вже сьогодні нищиться в Україні. Завданням місцевої польської політики є лише проводити, на всякий випадок, якомога ретельнішу реєстрацію та оцінку втрат, що й буде здійснено⁶.

Нам не відомі наміри польської політики та наміри центральних держав, як і зрештою останнім часом держав Антанти, які можуть зайняти щодо російських подій дуже різну позицію.^a Натомість нам відомий у деталях теперішній політичний момент в Росії, тож дуже добре розуміємо, що такі стихійні процеси на таких великих територіях в країні, тісно пов'язаній різними зв'язками з культурними державами, відкривають для світової політики нові обрії. Це дає Польській державі можливість ставити перші політичні кроки, не в ситуації застійної води дотеперішньої "рівноваги", а в швидкій течії далекоглядних можливостей^a.

^бМожна сумніватися у тому, що російський народ зможе самостійно на ґрунті здійснених переворотів побудувати правову державну організацію; найімовірніше, він для цього потребуватиме допомоги культурних народів, і очевидно, така допомога, в тій чи іншій формі, йому буде надана^б.

^аПольща в цьому зусиллі, якщо воно матиме місце, не може залишатися осторонь. Як права та інтереси польського народу, які терпітимуть внаслідок заворушень, так і обов'язок культурного та демократичного народу нести в разі необхідності своїм сусідам культуру та демократизм^а, ^бможуть схилити Польську державу довести, що в майбутньому не буде еґоїстично захищати лише власні інтереси незалежного, але закритого державного існування, але що від самого свого воскресіння вона стане фактором загальнолюдського прогресу та завдяки тому матиме право брати голос і в обговоренні усіх перетворень міжнародного ладу^б.

^бТака допомога з боку Польщі могла б проявитися передовсім на тих територіях, де проживає певний відсоток польського населення, а отже, на давніх кресах Речі Посполитої^б. ^аВона могла б бути спрямованою або до російського народу, який володіє тепер Могилевщиною, Вітебщиною та частиною Мінщини, або до українського народу^а. ^бДруга з цих можливостей не означала б окупації всього краю^б. ^аМожливо, зайнята тепер Центральними державами частина Волині, в разі необхідності дещо поширена, була б у польських руках гарантією, що поради Польщі будуть з боку України належним чином взяті до уваги, що Україна свою повну незалежність від Росії вважатиме фактом остаточно доконаним, і що в аграрній політиці триматиметься системи більш європейської, що слухні претензії поляків, що потерпіли внаслідок анархії будуть належним чином задоволені, нарешті, що торгівельні та політичні взаємини обох держав спиратимуться на взаємній пошані для своїх інтересів^а. Від вище вказаної залежності могло б залежати визнання Української держави з боку потуг, що діятимуть у порозумінні з Польщею, а також остаточно закріплення її північно-західного кордону.

У випадку, якщо Польща визнала б за більш доцільне надати допомогу російському народові, а точніше, тій частині білору-

ського народу, що знаходиться під Росією, подальша робота на полі української політики мала би бути спрямована на внутрішньо-українські проблеми і вестися на разі силами місцевої польської людності. У будь-якому разі, несправедливе трактування поляків, позбавлених власності в Україні, стало б більш зрозумілим українцям, якби вони збагнули, що існує можливість протидії з боку Польщі, хоч би у формі загрози відплати, себто позбавлення власності всіх українців на території, що ймовірно належатиме до Польської держави, тобто Холмщини та Східної Галичини^б.

Про все це годі казати як про реальні справи, не маючи достатньої інформації з Польщі. Ця невідомість спричинюється до того, що неможливо більш сміливо вести українську політику, та спиратися в ній лише на міркуваннях про те, що з цього боку кордону відбувається. Тут, для подальшого ведення політичної лінії Польської демократії події останнього часу слід визнати винятково сприятливими. Тактика, яку застосували більшовики щодо Всеросійської Конституанти, унеможливила на разі прояви штучного єднання всіх народів давньої імперії. Всеросійська Конституанта могла б значно сповільнити процес повного відокремлення України. Те, що з нею трапилося, зміцнює позицію майбутньої Української Конституанти.

^аНасильство та анархія, до яких спричинилося правління російських максималістів не можуть не протверезити українців. Їхній патріотизм велить їм вести більш помірковану політику^а.
^бПри тому подавлення “більшовиків” у Києві та в Одесі українцями ще більше посилило їхню взаємну ненависть та призвело до наказу Генерального Секретаря у військових справах, [Симона] Петлюри, що забороняє перебування на території України російським підрозділам, та успішно зміцнило позиції угруповання українських націоналістів-революціонерів (самостійників)^б. Польському демократичному централу не є чужим намір йти разом з ними на вибори до Української Конституанти та оприятити при тому певну спільну обом угрупованням платформу. Однак у тій платформі потрібно було б визнати принцип ^аопертя

польсько-українських кордонів на плебісциті^а, ^бтож перш ніж її прийняти, потрібно було б знати, чи подібне рішення цього питання не суперечить політиці Польської держави^б.

З іншого боку, надмірне послаблення російської держави внаслідок тривалого поширення деструктивної стихії, і, водночас, загострення стосунків між Центральною Радою та урядом Народних комісарів у Петербурзі, загрожувало б порозумінням між більш поміркованими російськими силами та Радою, ^ащо зміцнило б позицію українських соціалістів-федералістів, що визнають принцип всеросійської федерації^а. Такий поворот був би з усіх мір небажаним. Можливість створення всеросійської Конституції в Києві, так само, як і ^ббудь-яка участь України в російському державному будівництві може призвести до шляху уніфікації, шкідливої для самостійності України в майбутньому^б. ^аСамостійність потрібно було б зафіксувати, бодай шляхом визнання офіційного представництва Української республіки в мирних переговорах^а. Загалом, вплив правління в Росії того чи іншого угруповання відіграє велику роль у справі зміцнення української незалежності; слід однак сказати, що польська еміграція в Росії неспроможна відіграти серйознішої ролі, позаяк навіть Польські демократи, які проводять активну політику, лише опосередковано беруть участь у подіях в Росії.

У будь-якому разі Польські демократи, які є осердям польського державницького табору в еміграції у Росії, а також ті угруповання, що з ними співпрацюють, здобувають достатньо серйозні позиції для того, щоб могли стати реальною перевагою в руках політики Польської держави, яка, коли цього захоче, може мати їх у своєму розпорядженні. Для їх цільового використання в українській справі, потрібно відповісти на такі запитання:

1. Чи Польський уряд визнає правомірність прагнення українського народу до створення вповні незалежної та не пов'язаної з Росією Української республіки та чи вважає, що в польських державних інтересах лежить існування цієї ж Республіки?

2. Якщо зв'язки, які поєднують Україну з Росією не були б поки що цілком розірвані, чи Польський уряд вважає український національний рух у Росії позитивним фактором?

3. Які можливості бере до уваги Польський уряд щодо південно-східних кордонів Польської держави та які в цьому питанні є максимальні та мінімальні вимоги, а також як Польський уряд дивиться на ідею вирішення питання польсько-українського кордону шляхом плебісциту?

4. Чи Польський уряд має намір на територіях, де хоч би частково проживають українці, визнати принцип національної автономії?

5. Чи Польський уряд вважає одним зі своїх завдань опіку над поляками, що проживають на давніх кресах Речі Посполитої, та чи ця опіка могла б отримати більш конкретну форму?

6. У випадку інтервенції державних потуг у російські справи, чи Польський уряд вважає правильним і можливим, щоб і Польща в цій інтервенції взяла участь, а також чи ця участь Польщі не мала б проявитися у деякому впливі на будівництво Української держави?

7. Який погляд Польського уряду на визнання Української республіки зі свого боку чи з боку урядів коаліції Центральних держав та налагодження з цим урядом міжнародних взаємин?

8. Чи Польський уряд надає і надаватиме значення позиціям, які здобули на території давньої Російської імперії, яка не знаходиться під окупацією, зокрема, в Україні, Польський демократичний централ та угруповання, що перебувають з ним у тісних взаєминах?

Отримання відповіді на вище перераховані запитання, а також загальна інструкція щодо українського питання є необхідним для подальшої цільової політичної роботи Польської демократії в Україні.

1(14).XII.17

Роман Кноль

Оригінал, машинопис.

Державний архів нових актів, м. Варшава, Колекція Романа Кноля, снр. 1, арк. 2–9 / Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Akta Romana Knolla, sygn. 1, k. 2-9.